



KŪNO KALBĄ REIŠKIANČIŲ ŽODŽIŲ IR ŽODŽIŲ JUNGINIŲ
VERTIMAS (PAGAL JURGIO KUNČINO ROMANĄ
„BLANCHISSERIE, ARBA ŽVĖRYNAS–UŽUPIS“)

AINA BŪDVYTYTĖ-GUDIENĖ, REDA TOLEIKIENĖ

Šiaulių universitetas

romgerm@cr.su.lt

Pagrindiniai žodžiai: *kūno kalbos vaizdas, originalo tekstas, vertimo tekstas, ekvivalentas.*

Tradiciniu lingvistiniu požiūriu vertimas apibūdinamas kaip originalo kalba užkoduotos informacijos perkėlimas į vertimo kalbą, t. y. šio proceso metu originalo kalbos elementai keičiami vertimo kalbos elementais (Koller 1972, 69). Dėmesys sutelkiamas į dviejų kalbų elementų atitikmenų paiešką bei jų santykius (Armalytė, Pažūsis 1990, 52). Pagrindinė vertimo problema yra tikslus originalo teksto turinio perteikimas ir jo stilistinių ypatybių išsaugojimas (Barchudarov 1979, 128; Kade 1980, 85).

Straipsnyje remiamasi sąlygiškai nauju tarpkalbiniu komunikaciniu požiūriu į vertimo procesą. Šis požiūris įdomus tuo, kad kalbinės operacijos traktuojamos tik kaip viena iš sudedamųjų vertimo proceso dalių, o verčiant tekstą dėmesys sutelkiamas ne tik į objektyviusius, grynai lingvistinio pobūdžio faktorius, kurie priklauso nuo dviejų kalbų ypatumų, skirtumų ir panašumų, bet ir į subjektyviusius veiksnius, pačią tikrovę, atspindinčią tekste ir perteikiamą komunikacijos procese (Armalytė, Pažūsis 1990, 55). Teigiama, kad plačiąja prasme vertimas esąs kultūrinis, o siaurąja prasme – kalbinis darbas (Koller 1992, 59). Ypatinga kalbų ir kultūrų sąveikos forma – grožiniai tekstai. A. Gudavičiaus nuomone (1992, 5), meniniame vertime aiškiausiai matyti įprastų žodžių sužadintų vaizdinių skirtumai, todėl čia išsamiau perteikiamas ir skirtingas tautų mentalitetas, pasaulėžiūra, nevienoda lingvistinė aplinkos kategorizacija, jos faktų fiksavimas kalboje. Tai, kad verčiant meninius tekstus ypač svarbu suvokti ir tinkamai perteikti originalo kalboje fiksuotus kitos kultūros vaizdinius, teigia ir kiti autoriai. Pasak A. Čičerino (cit. pagal Rapšytė 1980, 367), literatūros kūrinių kalbos studijavimas yra rezultatyvus tada, kai nuo fonetinio ar gramatinio reiškinių, nuo kablelio arba taško tyrinėtojas skverbiasi į idėjos ar vaizdo gelmes. Z. Šimėnaitės nuomone (1980, 183), svarbu, kad originalo



ir vertimo teksto skaitytojams susidarytų toks pat meninis vaizdas. Apibendrinant galima teigti, kad grožinio teksto vertimas yra kalbų ir kultūrų sąveikos procesas, kai, tikslingai išanalizavus originalo tekstą, kuriamas vertimo tekstas, t. y. tam tikra prasme iš naujo kuriamos reikšmės ir vaizdiniai, suprantami kitos kalbos ir kultūros skaitytojui.

Visi minėti autoriai sutinka, kad sunkiausia išversti vaizdingus žodžius ar žodžių junginius, nes vienos tematikos žodžiai ir žodžių junginiai originalo ir vertimo kalbose yra labai nevienodi. Ši vertimo problema straipsnyje aptariama analizuojant vieną vaizdingiausių leksikos teminių grupių – kūno kalbą reiškiančius žodžius ir žodžių junginius bei jų vertimą iš lietuvių į vokiečių kalbą. Remiamasi pavyzdžiais iš Jurgio Kunčino romano „Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis“ (1997) ir jo vertimo „Blanchisserie oder von Mäusern, Moder und Literatursalons“ (2004, vertėjas Berthold Forssman). Ieškant kūno kalbą reiškiančios leksikos pavyzdžių, laikytasi dviejų pagrindinių kriterijų. Pirmiausia sukonkretinta kūno kalbos sąvoka. Komunikacijos teorijoje kūno kalba priskiriama neverbalinės elgsenos (neverbalinės komunikacijos) sričiai, kuri suprantama gana plačiai. Pavyzdžiui, M. L. Knapas (Knapp 1972, 5–8) skiria net septynias neverbalinės elgsenos sritis. Tai kūno judesiai ir kinetinė elgsena, fizinės savybės (kūno svoris, kvapas, išvaizda, odos spalva), lietimasis (prisilietimai komunikuojant), parakalba (kalbėjimo tempas, intonacija), proksemika (sėdėjimo, stovėjimo tvarka, distancija, orientavimasis patalpoje), artefaktai (daiktai ir atributai, kurie gali būti panaudojami komunikuojant, akiniai nuo saulės, kvėpalai ir t. t.), aplinkos faktoriai (pokalbio vieta). Šiame straipsnyje pirmumą teikiame klasifikacijai (Rüegg 1991, 42), kurioje nurodomos tokios neverbalinės elgsenos grupės: nevokalinė neverbalinė elgsena (kūno kalba), vokalinė neverbalinė elgsena (paraverbalika) ir artefaktai (šukuosena, teatro kaukė, drabužiai). Kūno kalbai priskiriama kinetinė elgsena (gestai, mimika, žvilgsnis, kūno judesiai, kūno laikysena), proksemika (orientavimasis erdvėje, atstumas, kūno padėtis erdvėje), taktilika (prisilietimai) ir skonio pojūčiai.

Remiantis šia neverbalinės elgsenos samprata, kūno kalba šiame straipsnyje suprantama kaip išorinių kūno reakcijų ir vidinių būsenų raiška įvairiais neverbaliniais kanalais: mimika, judesiais, gestais, žvilgsniu. Ieškant romane kūno kalbos raiškos pavyzdžių, tiek lietuviškas, tiek vokiškas kūrinio variantai skaityti atskirai vienas nuo kito. Taip buvo galima užfiksuoti ir tuos vertimo atvejus, kai originalo kalboje nebuvo kūno kalbą koduojančio leksinio vieneto, o vertime jis atsirado.

Straipsnio tikslas – aptarti tuos kūno kalbą nusakančių žodžių ir žodžių junginių vertimo atvejus, kai kinta žodžio ar žodžių junginio vaizdinis pagrindas, pabandyti nustatyti to kitimo priežastis ir poveikį vertimo kalbos tekstui. Šio tikslo siekiama pirmiausia apžvelgiant pasirinkto leksikos fragmento ypatumus, po to aptariant konkrečius vertimo atvejus. Svarbu išsiaiškinti, kas būdinga žodžiams ir žodžių junginiams, reiškiantiems kūno kalbą, kodėl juos verčiant kyla daug sunkumų. Į šį klausimą bandoma atsakyti atskleidžiant kūno kalbą koduojančios leksikos vaizdinio pagrindo ypatumus bei aptariant jų formaliąją ir semantinę struktūrą.



Viena pagrindinių analizuojamo leksikos fragmento funkcijų – nusakyti neverbalinės elgsenos tikrovę, t. y. reprezentuoti originalo kalboje fiksuotą kūno kalbos vaizdinį, kuris verčiant tampa vertimo kalbos vaizdiniu. Neverbalinės elgsenos tikrovė labai sudėtinga: išorinės kūno reakcijos ir vidinės būsenos gali būti perteikiamos įvairiais reprezentaciniais kūno kalbos kanalais (gestais, mimika, žvilgsniu, kūno judesiais), dar konkretesnėmis kūno kalbos raiškos priemonėmis – kūno dalimis. Pavyzdžiui, mimikos raiška neatsiejama nuo veido, burnos, akių, dantų. Kai kurios kūno kalbos sritys, pasak H. Burgerio (1976, 318), yra itin diferencijuojamos ir kompleksiškos, todėl vertėjui ne visada pavyksta rasti originalo kalbos vaizdinio atitikmenį, vaizdas modifikuojamas arba net prarandamas. Dėl šių priežasčių kūno kalbos tikrovę perteikiančių žodžių ir žodžių junginių vertimas yra daug sudėtingesnis nei kitų leksikos fragmentų.

Svarbios informacijos apie tiriamojo leksikos fragmento ypatumus suteikia ir formaliosios, ir semantinės struktūros analizė (Burger 1976, 316–318; Rüegg 1991, 22–26). Pasirinkto romano originalo ir vertimo analizė atskleidė, kad kūno kalbą perteikianti leksika gali būti reiškia: **monoleksemomis**, t. y. vienu žodžiu – leksema, pvz., *Tada Airutis <...> sugriaudėjo* (Kun, p. 18), arba **polileksemomis**, t. y. laisvaisiais žodžių junginiais (tiesiogiai suprantamas neverbalinis elgesys arba nuoroda į kūno kalbą), pvz., *Tai aš, aš, galvojau, mušdamas koją į sukritusias dulkes <...>* (Kun, p. 20); frazeologizmais, pvz., *Oi kaip perpyko tuomet Mogila, pareiškė, kad mano nė kojos čia daugiau nebūtų <...>* (Kun, p. 39); palyginimais, pvz., *Nabė suvaitojo ir suglebo kaip plona sportinio dviračio kamera – pššššš* (Kun, p. 29).

Aptariamasis leksikos fragmentas reprezentuoja sudėtingą neverbalinės ir verbalinės elgsenos sąveiką. Ši sąveika suponuoja dvejopą kūno kalbą nusakančių žodžių ir žodžių junginių funkciją: jie žymi kūno kalbą (pažodinė reikšmė) ir tos elgsenos reikšmę (simbolinė reikšmė) (Burger 1998, 61). Pažodinė tų žodžių ir žodžių junginių reikšmė nusako fizinį veiksma, simbolinė reikšmė atspindi sociokultūrinę realybę (Burger 1976, 317; Rüegg 1991, 323). Pasirinkto romano kalbos analizė rodo, kad kūno kalbą koduojantys žodžiai ir žodžių junginiai esti kelių semantinių tipų: **vienareikšmiai** (pavyzdžiui, *ėti* aktualizuojama tiesioginė leksemos reikšmė, kūno kalba) ir **dvireikšmiai** (pavyzdžiui, *pečiais traukyti* gali būti suprantama ir tiesiogine reikšme ‘tam tikras judesys pečiais’, ir perkeltine (simboline) reikšme ‘stebėtis’). Žodžių ir žodžių junginių dvireikšmiškumas, pasak H. Burgerio (1976, 318), yra susijęs su kūno kalbos diferenciacija. Kai kurie gestai yra polisemiški, t. y. turi dvi reikšmes, pavyzdžiui, *galvą purtyti* gali reikšti ir neigimą, ir nuostabą, todėl ir tokį judesį verbalizuojantis junginys yra polisemiškas. Tikslią polisemiško žodžio ar žodžių junginio reikšmę vertėjas gali nustatyti remdamasis kontekstu.

Atskirą kūno kalbą koduojančios leksikos tipą atskleidžia nuodugnesnė iš pirmo žvilgsnio dvireikšmių žodžių junginių analizė. Tai metaforiniai frazeologizmai ir idiomos, kurių vaizdinį pagrindą sudaro kūno kalbos (t. y. gestų, mimikos, žvilgsnio ir kt.) metaforos. Metaforiniais frazeologizmais ir idiomomis nusakyti fiziniai veiksmai yra tik žmogaus vaizduotės rezultatas, jų realizuoti neįmanoma. Minėti



vienetai priskiriami dvireikšmiams kūno kalbą koduojantiems žodžiams ir žodžių junginiams, tačiau iš tikrųjų aktualizuojama tik jų simbolinė reikšmė, pvz.: *ausis nuleisti* ('nusiminti'), *širdis lipa pro burną* ('gniaužia kvapą, iš susijaudinimo labai sutankėjęs pulsui'), *iš piršto laužti* ('išsigalvoti'), *plaukus rautis* ('būti nusivylusiam'). Kai kurie autoriai (Burger 1976, 320; Rüegg 1991, 15) nurodo, kad šių žodžių junginių simbolinė reikšmė tiek įsitvirtinusi kalboje, jog išlieka tik teorinės galimybės pažodžiui interpretuoti kūno kalbą. Dekoduojant tokius vienetus remiamasi universaliaja patirtimi, t. y. konkretus vaizdinys siejamas su konkrečiais objektais arba reiškiniiais, pažįstamais iš fizinės ir kultūrinės patirties. Jusliniu ir elementariu kultūrinio patyrimu paremta metaforų interpretacija leidžia teisingai suprasti kitoms kultūrinėms bei kalbinėms bendruomenėms būdingus metaforinius vaizdinius (Dobrovolskij, Piirainen 1998, 110–111). Šio tipo leksinėmis priemonėmis koduojamas kūno kalbos vaizdas pasižymi ypač turtinga informacine verte, kelia daug papildomų asociacijų, todėl šiuo atveju vertimas yra ir įdomus, ir sudėtingas.

Kūno kalbą koduojančių monoleksemų ir polileksemų struktūros analizė atskleidžia ir kitus šių kalbinių vienetų ypatumus. Išanalizavus įvairius formaliuosius ir semantinius tipus paaiškėjo, kad esama ryšio tarp kūno kalbos tipo ir jos raiškos būdo kalboje. Monoleksemomis koduojama kūno kalba suvokiama kaip visuma ir nedetalizuojama. Dėl šios priežasties dažniausios monoleksemos – tai mimikos ir žvilgsnio leksemos (*įsistebeilyti, spoksooti, šypsotis, vaipytis*). Labai dažnai monoleksemomis verbalizuojami paralingvistiniai elgsenos elementai (*kriuksėti, murmėti, bambėti*). Frazeologizmai leidžia verbalizuoti sudėtingus gestų ir judesių kompleksus ir iš viso kūno kalbos vaizdinio išskirti reikšmingiausią gesto ar judesio aspektą, pavyzdžiui: *kumštį gniaužti, už galvos stvertis, kumščiu per stalą trenkti, širdis šoka lauk*.

Išvardyti kūno kalbą koduojančių leksinių vienetų ypatumai lemia tai, kokias vertimo strategijas pasirenka vertėjas. Originalo ir vertimo teksto analizė atskleidė, kad vertėjas taiko dvi vertimo strategijas, kurios vadinamos formalioju ir dinaminio ekvivalentiškumu (žr. Nida 1964, 159; cit. pagal Masaitienė 1996, 79). Vienu atveju vertėjas laikosi formalaus ekvivalentiškumo kriterijų ir siekia kuo tiksliau perteikti įvairius originalo kalbos elementus, t. y. ieško kuo tikslesnio vertimo vieneto, kuriuo gali tapti leksema, frazeologizmas, idioma, pavyzdžiui:

Myniau peliūkščiu ant uodegos, net ant kulnų, bet jis vis pasprukdavo, vedžiodamas mane už nosies (Kun, p. 76). → *Mehrmals trat ich dem Mäuserich auf den Schwanz oder sogar auf die Fersen, aber er entkam trotzdem immer wieder, als wollte er mich an der Nase herumführen* (Kun, p. 91).

Šis pavyzdys demonstruoja, kad vertėjas išsaugo tiek originalo kalboje fiksuotą metaforinį kūno kalbos vaizdinį, tiek to vaizdinio reikšmę.

Kitais vertimo atvejais dominuoja dinaminis ekvivalentiškumas, kuris reiškia, kad siekiama kuo daugiau išraiškos natūralumo, neužmirštama skaitytojo kultūrinio konteksto, kuris dažnai skiriasi nuo originalo kalbos kultūrinio konteksto, pavyzdžiui:



Viskas kinta, ir nebūtina viską iki panagių išmanyti (Kun, p. 87) → *Schließlich verändert sich alles, man muss nicht unbedingt alles bis ins letzte Detail verstehen* (Kun, p. 105).

Šis pavyzdys demonstruoja, kad, vertimo kalboje nerasdamas atitiktens ir taikydamosis prie skaitytojo kultūrinio konteksto, vertėjas atsisako kūno kalbos vaizdinio ir keičia frazeologizmą ne tokiu vaizdingu žodžių junginiu.

Siekiant straipsnio tikslo konkrečių vertimo atvejų analizei pasirinkti V. Aismanno (Eismann 1989, 86) nustatyti ekvivalentiškumo kriterijai. Diskutuodamas apie frazeologizmų vertimą, esminiais ekvivalentiškumo kriterijais mokslininkas laiko reikšmę, vaizdinį pagrindą kaip reikšmės realizaciją ir stilistinį atspalvį. Iš jų tolesnei gretinamajai analizei svarbūs du: kūno kalbos vaizdinys ir jo reikšmė.

Nuodugni surinktų pavyzdžių analizė rodo, kad romano vertime pasitelkti keli kūno kalbos vaizdo perteikimo būdai. Vienas iš lengviausių vertimo atvejų yra toks, kai vertėjas vertimo kalboje randa ekvivalentą, t. y. tą patį kūno kalbos vaizdinį ir tą pačią reikšmę koduojančią monoleksmą ar polileksmą. Išanalizavus originalo ir vertimo pavyzdžius paaiškėjo, kad vertėjui pavyksta rasti ekvivalentų ir tiems frazeologizmams, kurie koduoja įsivaizduojamą kūno kalbos vaizdinį, pvz.: *papurtė galvą* → *schüttelte den Kopf*, *gražė rankas* → *rang die Hände*, *pirštus apsilaižytum* → *leckst du dir die Finger ab*, *bado akis* → *sticht ins Auge*, *kojos nebūtų kėlęs* → *keinen Fuß gesetzt*, *mesti skausmo ir nevilties kupiną žvilgsnį* → *einen schmerzlichen und verzweifelten Blick*, *sumostagavo trumpom rankutėm* → *fuchtelte mir seinen kurzen Ärmchen*, *sukandu dantų tiltus* → *ich beiße noch einmal meine Zahnbrücken zusammen*, *suglebo kaip plona sportinio dviračio kamera – pšššššš* → *fiel in sich zusammen wie der dünne Luftschauch pschschsch!* ir kt.

Galima teigti, kad versdamas šiuos žodžių junginius vertėjas rado kūno kalbos vaizdinio ir jo reikšmės požiūriu ekvivalentišką vertimo kalbos vienetą. Tačiau tokių pavyzdžių nėra daug.

Nuodugnesnė surinktų pavyzdžių analizė rodo, kad nagrinėjamo romano vertime dažnesni tokie vertimo atvejai, kai vertėjui nepavyksta rasti ekvivalentiškos monoleksmos ar polileksmos. Dėl šios priežasties vertimo kalboje ieškoma kitokios leksinės sudėties žodžių ir žodžių junginių, kurie savo reikšme būtų artimi originalui, o koduojamas kūno kalbos vaizdinys – suprantamas vertimo kultūrai. Todėl romano vertime vyrauja vadinamieji substitucijos (Koller 1992, 54) atvejai, kai vienas žodis ar žodžių junginys keičiamas kitu, pvz.: *pūsti į akį* → *in tiefem Schlaf liegen*, *akis išpūčiau* → *fielen mir fast die Augen aus dem Kopf*, *nagų prie geluonies nekiša* → *treffen den Nagel nicht auf den Kopf*, *nudelbiau akis* → *gesenktem Blick*, *vos metęs akį* → *einen Blick auf Leonardas geworfen*, *tik sukau galvą* → *zerbrach ich mir den Kopf*, *skėliau nestiprų antausį* → *versetzte ihm eine leichte Ohrfeige*, *galva jau knebo ant krūtinės* → *fiel mir der Kopf auf die Brust*, *telpa į sveiką galvą* → *geht das in einen gesunden Menschenverstand*, *šoko kaip nusvilinta* → *sprang sie auf, wie von der Tarantel gestochen*, *kišti nagus į tą pūvančios mėsos gabalą* → *die Hände schmutzig machen*, *širdelė tuoj pro burną iššoks* → *Herzchen klopft bis zum Hals*, *dantų griežimas* → *Zähneklappern*, *net nosies nekišdavau lauk* → *die Nase nicht*



mehr vor die Tür gesteckt, krito šlėktoms ir nešlėktoms į širdis → bewegte die Herzen der Adligen und der Nichtadligen.

Šie pavyzdžiai patvirtina, kad vertėjui pavyksta išsaugoti originalo kalboje fiksuotą kūno kalbos vaizdinį, tačiau jis modifikuojamas taip, kad būtų artimas ir suprantamas vertimo teksto skaitytojui. Ne visi substitucijos atvejai yra sėkmingi. Tai galima įrodyti išsamiau analizuojant toliau cituojamą pavyzdį:

Pažinau ir ta hauptmaną, kuriam smuklėje buvau nulenkęs ranką – skaldė ausis prie stiebo pririštam kuršiui (Kun, p. 125) → Ich kannte ihren Hauptmann sogar persönlich, im Wirtshaus hatte ich ihm neulich die Hand geschüttelt, aber jetzt prügelte er auf einen an den Mast gebundenen Kuren ein (Kun, p. 154).

Originalo kalbos žodžių junginys *nulenkti ranką* simbolizuoja Lietuvoje populiarią jėgos sporto šaką – rankų lenkimą. Ši posakį vertėjas bando keisti vokiečių kalbinei bendruomenei priimtinu vaizdiniu *die Hand schütteln*, tačiau vokiškasis frazeologizmas sportinės rankos lenkimo reikšmės neturi. Vokiečių kalboje minėta sporto šaka vadinama *Armdrücken*. Galima numanyti, kad lietuvių kalbos frazeologizmą atliepiantis junginys būtų *Arm drücken*, tačiau tokio vokiečių frazeologijos žodynai nefiksuoja.

Originalo teksto analizė atskleidė ir tokių pavyzdžių, kai substitucija įvyksta originalo tekste, t. y. dėl išraiškos natūralumo autorius modifikuoja originalo kalboje įsitvirtinusių frazeologizmą. Tinkamas pavyzdys yra lietuviškas metaforinis frazeologizmas *pubučiuok man į užpakalį*, kuris tekste keičiamas *įkąsk man į užpakalį*. Modifikuotam frazeologizmui vertėjas randa vokišką analogą *Leck mich am Arsch, du Jammerlappen!* (Kun, p. 77). Šiuo pavyzdžiu galima pagrįsti teiginį, kad vertėjas, o jis šiuo atveju yra vokiečių, turi ne tik orientuotis į vertimo teksto kūrimą, bet ir gerai išmanyti originalo kalbos leksiką.

Dar labiau kūno kalbos vaizdas kinta, kai šį procesą fiksuojanti originalo teksto monoleksema verčiama laisvuju žodžių junginiu arba frazeologizmu, pvz.: *gūžtelėjo → zuckte mit den Achseln, nužvelgiau rūsčiai → warf einen finsternen Blick zu, dėbtelėjo → warf mir einen wütenden Blick zu*. Panaši situacija yra ir tada, kai originalo tekste kūno kalbą koduojantis frazeologizmas yra palyginimas, kuris verčiamas monoleksema, reiškiančia tam tikrą fizinį veiksma, pvz.: *aš jai seniai kritęs į akį → sei ich ihr schon vor langer Zeit aufgefallen, susmuko kaip pėdas → knickte zusammen, skaldė ausis → prügeln* ir kt. Kiekvienas vertimo atvejis individualus. Daugelį atvejų, kai monoleksmą tekste keičia frazeologizmas, galima paaiškinti tuo, kad vertėjas lietuviškai monoleksemai vaizdo požiūriu nerado ekvivalentiškos vokiškos monoleksemos. Pasirinkdamas frazeologizmą jis ne tik puikiai kompensuoja originalo kalbos monoleksmą, bet ir sukuria papildomų kūno kalbos vaizdinio asociacijų. Antruoju atveju monoleksema vertėjui nepavyksta sukurti ekvivalentiško vaizdinio, nes tokios vaizdinio vertimo kalboje nėra, tačiau pasirinkti leksiniai vienetai ir jų reikšmė bus suprantami skaitytojui ir perteiks panašų vaizdą.

Tai, kad kūno kalbos vaizdo perteikimas yra sudėtingas procesas, rodo ir gausi pavyzdžių, kai vaizdingi frazeologizmai ir metaforos verčiami monoleksemomis ar laisvaisiais žodžių junginiais, nereiškančiais kūno kalbos, grupė, pvz.: *gerklę per-*



sirėžti → *alles nur um der Frau willen tun*, *į akis šiam niekas nešoko* → *rempelte ihn an*, *įkibai akim tą tekstą* → *was fasziniert dich an dem Text*, *koją kišo* → *aufzuhalten*, *žmogus tiek suka galvą* → *den Menschen beschäftigen und umtrieben*, *iki panagių išmanyti* → *ins letzte Detail verstehen* ir kt.

Pabrėžtina, kad visais vertimo atvejais dingsta originalo kalboje fiksuotas kūno kalbos vaizdas, nes nei monoleksemos *schmeicheln*, *anrempeIn*, *faszinieren*, *beschäftigen*, *umreiben*, nei žodžių junginiai *alles nur um der Frau willen tun*, *alles nur Betrug* gestų ar mimikos nenusako. Toks vertimas keičia kūno kalbos raiškos santykį originalo ir vertimo tekste.

Vertimo požiūriu įdomūs ir tie atvejai, kai originalo kalbos monoleksema ar nefrazeologinis žodžių junginys, kuris nereiškia kūno kalbos, verčiami frazeologizmu, koduojančiu kūno kalbą, pvz.:

„*Baikit, Lelešiau*“, – *pritariau* (Kun, p. 19) → *Lassen Sie die Finger davon, Lelesius, stimmte ich zu* (Kun, p. 23).

„*O tu, pasirodo, nedurnas*“, – *nuoširdžiai nusistebėjo jis* (Kun, p. 23) → *Du bist offenbar nicht auf den Kopf gefallen* (Kun, p. 28).

Bet vaikiščiau pasiūlė tokią išpirką, kad senasis maestro apsalo ir vieną paleido bandymui (Kun, p. 42) → *dass sich der alte Maestro erweichen ließ und einen von ihnen probeweise auf freien Fuß setzte* (Kun, p. 52).

Nors kai kurios originalo teksto monoleksemos konotuotos ir ekspresyvios (pavyzdžiui, *nedurnas*), tačiau atsiradęs kūno kalbą reiškiantis frazeologizmas daro vertimo tekstą vaizdingesnį, sukelia papildomų asociacijų.

Rečiau pasitaiko, kad kūno kalbos vaizdinį koduojantis originalo teksto frazeologizmas verčiamas frazeologizmu be neverbalinio vaizdinio pagrindo, pvz.:

„*Ir neduok Dieve, jei jiems kas nutiktų. Dar kartą prisiminsiu, iš kur kojos dygsta, Kiprai*“ → *Aber verhüte Gott, dass ihnen etwas zustößt, sonst lehre ich dich Mores, Kipras*.

Neverbalinio vaizdinio praradimą tokiu atveju kompensuoja skaitytojui priimtina ir suprantama idioma.

Išvados

Lietuvių ir vokiečių kalbose kūno kalbą koduojančių monoleksemų bei poli-
leksemų (laisvųjų žodžių junginių ir frazeologizmų) vertimo sunkumus lemia šio
leksikos fragmento formaliosios raiškos įvairovė ir semantinės raiškos ypatumai.
Monoleksemos ir frazeologizmai, reiškiantys kūno kalbą, nėra adekvatūs: monolek-
semomis dažniausiai koduojama kūno kalbos vaizdinio visuma, o frazeologizmais
kūno kalba detalizuojama. Galima daryti išvadą, kad monoleksemos vertimas frazeo-
logizmu praturtina vertimo tekstą papildomais vaizdiniais, o verčiant frazeologizmą
monoleksema neverbalinė informacija prarandama. Tai patvirtina ir tie vertimo atve-
jai, kai frazeologizmas verčiamas monoleksema, nereiškiančia kūno kalbos. Vertėjas
iškreipia originalo kalboje kuriamą neverbalinės elgsenos realybę. Vienu atveju tai
lemia skirtingos kalbų sistemos ir kūno kalbos ypatumai, kitu – vertėjo kompetencija
ir skirtingų kultūrų pažinimas.



Literatūra

- Armalytė O., Pažūsis L. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1990.
- Barchudarov L. *Sprache und Übersetzung*. Moskau, Leipzig, 1979.
- Burger H. „Die achseln zucken“ – Zur sprachlichen kodierung nicht-sprachlicher kommunikation. *Wirkendes Wort* 22: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 1976, 313–333.
- Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt, 44, 1998, 61–62.
- Dobrovol'skij D., Piirainen E. *Symbole in Sprache und Kultur. Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive*. Bochum: Brockmeyer, 1998.
- Eismann W. Zum Problem der Äquivalenz von Phraseologismen. *Greciano G.: Europhras 88. Phraseologie Contrastive actes du Colloque International. Klingenthal-Strasbourg (Collection Recherches Germaniques; 2)*, 1989, 83–95.
- Gudavičius A. Kalbos tautiškumas. *Gimtoji kalba*, 1992, Nr. 6, 1–6.
- Kade O. *Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung*. Leipzig: Enzyklopädie, 1980.
- Knapp M. L. *Nonverbal communication in human interaction*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972.
- Koller W. *Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle*. Berlin: Francke, 1972.
- Koller W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg / Wiesbaden: Quelle & Meyer, 1992.
- Masaitienė D. Apie vertimo ekvivalentiškumą. *Darbai ir dienos* 2 (11). Kaunas: VDU, 1996, 79–86.
- Rapšytė L. Frazeologizmų vertimo bėdos. *Matuzevičius E., Valionis A. Meninio vertimo problemos: Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vaga, 1980, 367–376.
- Rüegg R. „Im Abgehen ein Schnippchen schlagend“. *Zur Funktion von Kinegrammen in Volksstücken des 19. und 20. Jahrhunderts*. Bernas: Peter Lang, 1991.
- Šimėnaitė Z. Žvilgsnis į „Pakeltos velėnos“ frazeologizmų vertimus. *Meninio vertimo problemos*. Vilnius: Vaga, 1980, 183–199.

Šaltiniai

- Kun – Kunčinas J. *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*. Vilnius, 1997.
- Kun – Kunčinas J. *Blanchisserie oder von Mäusern, Moder und Literatursalons*. Aus dem Litauischen von Berthold Forssman. Roman Athena, 2004.



Aina Būdvytytė-Gudienė, Reda Toleikienė

KŪNO KALBĄ REIŠKIANČIŲ ŽODŽIŲ IR ŽODŽIŲ JUNGINIŲ
VERTIMAS (PAGAL JURGIO KUNČINO ROMANĄ
„BLANCHISSERIE, ARBA ŽVĖRYNAS–UŽUPIS“)

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: kūno kalbos vaizdas, originalo tekstas, vertimo tekstas, ekvivalentas.

Straipsnyje aptariami tie kūno kalbą nusakantys žodžių ir žodžių junginių vertimo atvejai, kai kinta žodžio ar žodžių junginio kūno kalbos vaizdinis pagrindas; bandoma apibrėžti to kitimo priežastis ir poveikį vertimo kalbos tekstui. Nustatyta, kad lietuvių ir vokiečių kalbose kūno kalbą koduojančių monoleksemų bei polileksemų (laisvųjų žodžių junginių ir frazeologizmų) vertimo sunkumus lemia to leksikos fragmento formaliosios raiškos įvairovė ir semantinės raiškos ypatumai. Versdamas romaną vertėjas pasitelkia formalaus ir dinaminio ekvivalentiškumo strategijas. Atvejai, kai vertėjui pavyksta rasti ekvivalentišką leksinį vienetą, nėra dažni. Nustatyta, kad monoleksemos ir frazeologizmai, reiškiantys neverbalinę elgseną, nėra adekvatūs: monoleksemomis dažniausiai koduojama kūno kalbos vaizdinio visuma, o frazeologizmais kūno kalba detalizuojama. Pavyzdžiai rodo, kad monoleksemos vertimas frazeologizmu praturtina vertimo tekstą papildomais vaizdiniais, o verčiant frazeologizmą monoleksema neverbalinė informacija dažniausiai prarandama. Tai patvirtina ir tie vertimo atvejai, kai frazeologizmas verčiamas monoleksema, nereiškiančia neverbalinės elgsenos. Vertėjas iškreipia originalo kalboje kuriamą neverbalinės elgsenos realybę. Vienu atveju tai lemia skirtingos kalbų sistemos ir neverbalinės elgsenos ypatumai, kitu – vertėjo kompetencija ir skirtingų kultūrų pažinimas.

Aina Būdvytytė-Gudienė, Reda Toleikienė

TRANSLATION OF WORDS AND WORD COLLOCATIONS
EXPRESSING NON-VERBAL BEHAVIOUR (J. KUNČINAS' NOVEL
“BLANCHISSERIE, OR ŽVĖRYNAS–UŽUPIS”)

Summary

Keywords: *body language view, source text, target text, equivalent.*

The aim of the present article is to discuss those cases of translation of words and word collocations outlining non-verbal behaviour when there is a change in the visual basis of the word or collocation, to try to establish causes of the change and impact on the text of the target language. It was established that in Lithuanian and German languages translation difficulties of monolexemes and polylexemes (free collocations and idioms) encoding the non-ver-

bal behaviour are caused by the variety of formal expression and peculiarities of semantic expression of this segment of lexis. In the translation of the above-mentioned novel, formal and dynamic equivalence strategies are employed by the translator. The cases when the translator succeeds in finding an equivalent lexical unit are not numerous. It was established that monolexemes and idioms expressing the non-verbal behaviour are not adequate in translation: monolexemes are often employed to encode the whole image of the non-verbal behaviour, while idioms show the non-verbal behaviour more in detail. Examples demonstrate that translation of a monolexeme by an idiom enriches the text with additional images, while translation of an idiom by a monolexeme often causes the loss of the non-verbal information. This is also proved by the cases of translation when an idiom is translated by a monolexeme which does not express the non-verbal behaviour. The translator distorts the reality of the non-verbal behaviour created in the source language. In some cases it is caused by the different systems of languages and peculiarities of the non-verbal behaviour, in other cases this can be explained by the lack of the translator's competence and knowledge of different cultures.

